

ΣΠΥΡΟΣ ΔΡΑΪΝΑΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Η ΓΕΝΝΗΣΗ
ΕΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ
ΑΝΤΑΡΤΗ

*Ό,τι καλύπτερο
έχει γραφτεί
μέχρι σήμερα για τον
Ανδρέα Παπανδρέου.*

ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: ANDREAS PAPANDREOU –
The making of a greek democrat and political maverick
Από τις εκδόσεις I. B. Tauris, Λονδίνο – Νέα Υόρκη, 2012
ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ –
Η γέννηση ενός πολιτικού αντάρτη
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Σπύρος Δραΐνας
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Χρήστος Οικονόμου
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Μαρία Μπανούση
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Χρυσούλα Μπουκουβάλα
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ελένη Σταυροπούλου
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Ι. Πέππας ΑΒΕΕ
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Κωνσταντίνα Παναγιώτου & ΣΙΑ Ο.Ε.

© Σπύρος Δραΐνας, 2012
© Φωτογραφίας εξωφύλλου: Reg Lancaster/Getty images/Ideal image
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2013

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2013

ISBN 978-618-01-0332-8

*Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά
και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.*

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδειάς του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
Έδρα: Τατοΐου 121
144 52 Μεταμόρφωσις
Βιβλιοπωλείο: Μαυρομιχάλη 1
106 79 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
Head office: 121, Tatoiu Str.
144 52 Metamorfoosi, Greece
Bookstore: 1, Mavromichali Str.
106 79 Athens, Greece
Tel.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

ΣΠΥΡΟΣ ΔΡΑΪΝΑΣ

**Α Ν Δ Ρ Ε Α Σ
ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ**

**Η ΓΕΝΝΗΣΗ
ΕΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ
ΑΝΤΑΡΤΗ**

*Μετάφραση:
Χρήστος Οικονόμου*

Για τον θείο Κλεομένη

Τα αίτια των νικητών ευνοήθηκαν απ' τους θεούς,
αλλά τα αίτια των ηττημένων ευνοήθηκαν απ' τον Κάτωνα.

Κάτων ο πρεσβύτερος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση.....	11
Πρόλογος του συγγραφέα	
Αναζητώντας τον Ανδρέα Παπανδρέου	17
1. Μια θαυμαστή νιότη	21
2. Τα χρόνια στην Αμερική	29
3. Επιστροφή στην Ιθάκη	53
4. Το άλμα	105
5. Η πρώτη νίκη	125
6. Εισβάλλοντας στην πολιτική	136
7. Το εθνικό ζήτημα	151
8. Μοιραία δυναμική	177
9. Άρρωση ατμόσφαιρα	195
10. Η πορεία προς τον λαό	206
11. ΑΣΠΙΔΑ	212
12. Πορεία σύγκρουσης.....	221
13. Αποστασία	244
14. Νέες πραγματικότητες.....	270
15. Η άνοδος	287
16. Σημείο καμπής.....	300
17. Το πάθος της αλλαγής.....	315

18. Εκτροχιασμός	341
19. Η κάθοδος.....	360
20. Ελεύθερη πτώση.....	379
21. Το τέλος του παιχνιδιού.....	413
Επίλογος	437
Υποσημειώσεις	441
Ευχαριστίες	473
Ενδεικτική βιβλιογραφία	475
Ευρετήριο	477

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση

Το βιβλίο αυτό είναι ό,τι καλύτερο έχει γραφτεί μέχρι σήμερα για τον Ανδρέα Παπανδρέου. Δεν είναι μια ακόμη βιογραφία, όπως αυτές που συνηθίζονται για τους Έλληνες πολιτικούς, με εγκωμιαστικά σχόλια και πολυσέλιδα αποσπάσματα παλαιών ομιλιών. Αντιθέτως, καταπιάνεται με ουσιαστικά ζητήματα και ξεδιαλώνει τα περίπλοκα και σύνθετα προβλήματα της ελληνικής πολιτικής σκηνής, με ιδιαίτερη έμφαση στην τρικυμιώδη δεκαετία του '60.

Εστιάζοντας στις αρετές και αδυναμίες ενός απ' τους σημαντικότερους πολιτικούς της νεότερης Ελλάδας, χωρίς φανατισμούς και παρωπίδες, ασκώντας σκληρή κριτική σε πολλά σημεία, ο Σπύρος Δραΐνας μας ξαφνιάζει με μια «αγγλικού» τύπου βιογραφία, όπως εκείνες αμερόληπτων ιστορικών – με τεκμηρίωση, βιβλιογραφία, έρευνα, αφήγηση, ανάλυση, νέες πληροφορίες και στρωτό λόγο.

Διαβάζοντάς το μαθαίνουμε όχι μόνο για τον άνθρωπο, για την πολιτική στρατηγική και την ουσία της σκέψης του, αλλά και για τη μεταπολεμική Ελλάδα και την ιδιαίτερη σχέση της χώρας μας με το κατεστημένο της Αμερικής.

Σίγουρα το έργο αυτό δεν είναι δημιούργημα κάποιων εβδομάδων ή μηνών δουλειάς. Σημειώνω ότι η έρευνα του Δραΐνα διήρκεσε δέκα χρόνια περίπου.

Μεταξύ άλλων, το βιβλίο δίνει απαντήσεις σε πολλούς μύθους για το πώς και γιατί ήρθε ο Ανδρέας στην Ελλάδα στις αρχές του 1960, αφήνοντας πίσω του μια λαμπρή καριέρα στην Αμερική ως πανεπιστημιακός και διανοούμενος. Με συναρπαστικό τρόπο αφηγείται τη μεταμόρφωση του «πανεπιστημιακού» Ανδρέα στον «πολιτικό» Ανδρέα που γνωρίσαμε. Ποιος γνωρίζει ότι μετά την όχι και τόσο επιτυχή παρθενική του ομιλία στην Πάτρα σταμάτησε στο Αίγιο, σε μια παραλία, για να βάλει βότσαλα στο στόμα του, και όπως ο ρήτορας

Δημοσθένης, απήγγειλε το κείμενο της ομιλίας του μπροστά στην εμβρόντητη γυναίκα του, σαν μια αυστηρά πειθαρχημένη χειρονομία αυτοδιδασχής.

Ο Δραΐνας φωτίζει τις στρατηγικές κινήσεις του Ανδρέα βήμα προς βήμα, εκείνες που τον έφεραν στην κορυφή της πολιτικής σκηνής του τόπου, παρά τις απίστευτες τρικλοποδιές από φίλους και εχθρούς. Το βιβλίο αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει και εγχειρίδιο για εκείνους που θέλουν να μπουν στην πολιτική και χρειάζονται μαθήματα. Παραθέτω ένα απ' τα πολλά πολιτικά «μαθήματα» του Ανδρέα: «Στην επίθεση, η απάντηση δεν είναι η άμυνα, αλλά η επίθεση».

Ο συγγραφέας μπορεί να μην είναι γνωστός στο ελληνικό κοινό, αλλά διαθέτει πολλές εμπειρίες και γνώση που τον καθιστά ιδανικό βιογράφο του Ανδρέα.

Ο Δραΐνας γεννήθηκε στην Αϊόβα από δεύτερης γενιάς Ελληνοαμερικανούς και μεγάλωσε στην Καλιφόρνια. Ξεκίνησε να φοιτά στο Μπέρκλεϊ τη χρονιά που παραιτήθηκε ο Ανδρέας απ' τη θέση του κοσμήτορα για να επιστρέψει μόνιμα στην Ελλάδα. Το Μπέρκλεϊ, στην αρχή της δεκαετίας του '60, ήταν ένα απ' τα σημαντικότερα σημεία, αν όχι το κέντρο του φοιτητικού κινήματος και ο Δραΐνας συμμετείχε ενεργά στο γνωστό πλέον Free Speech Movement και συνέχισε ως ακτιβιστής εναντίον του πολέμου στο Βιετνάμ. Το μεταπτυχιακό του στις πολιτικές επιστήμες το ξεκίνησε στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου, υπό την εποπτεία της Γερμανίδας Χάνα Άρεντ, μιας επιστήμονος που συγκαταλέγεται στη γενιά των καταξιωμένων διανοούμενων του 20ού αιώνα.

Το 1969 η οικογένεια Παπανδρέου έφυγε απ' τη Στοκχόλμη και μετακόμισε στον Καναδά, όπου ο γαλλόφωνος πρωθυπουργός Πιέρ Τρουντώ προσέφερε πολιτικό άσυλο στον Ανδρέα, ο οποίος ανέλαβε πρόεδρος του τμήματος οικονομικών του Πανεπιστημίου Γιορκ, με έδρα το Τορόντο.

Κατά σύμπτωση, ο Δραΐνας είχε μόλις εγγραφεί στο μεταπτυχιακό τμήμα του ίδιου πανεπιστημίου για να ολοκληρώσει το διδακτορικό του. Διάλεξε τον Καναδά ώστε να αποφύγει τη στράτευση στις αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις, που είχαν ήδη εμπλακεί στον πόλεμο του Βιετνάμ. Το φθινόπωρο του 1969 ο Δραΐνας έδωσε στον Ανδρέα ένα δοκίμιο που είχε μόλις τελειώσει, με τίτλο «Λαϊκός Ριζοσπαστισμός στην Ελλάδα: 1940-44». (Δημοσιεύθηκε αργότερα απ' το γνωστό περιοδικό *ANTI*.) Στη μακροσκελή απάντησή του ο Ανδρέας

είχε συμπεριλάβει το καταστατικό του ΠΑΚ (Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα), που ήταν πρόδρομος του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑΣΟΚ).

Ως ακτιβιστής με έντονη δραστηριότητα στην Αμερική κατά του πολέμου στο Βιετνάμ, ο Δραΐνας θεώρησε φυσικό να συμμετάσχει στον αντι-δικτατορικό αγώνα κι έτσι έγινε μέλος των Φίλων του ΠΑΚ, αλλά το πιο σημαντικό ήταν ότι «μπήκε» στο γραφείο του «Αρχηγού», μαζί με την ιδιαίτερα γραμματέα του Ανδρέα, την Αγγέλα Κοκκόλα, που ζούσε στο ίδιο σπίτι μ' εμάς.

Οι δραστηριότητες του Δραΐνα ως φοιτητή και ως μέλους δεν ήταν λίγες – αρκετές φορές συνόδευε τον Ανδρέα σε ομιλίες του σε άλλες πόλεις και είχε γράψει το κείμενο του ΠΑΚ για τον Αμερικανικό Ιμπεριαλισμό. Είχε επίσης εκπροσωπήσει το ΠΑΚ στο συνέδριο των πολιτικών κομμάτων του Οντάριο και είχε οργανώσει το κίνημα Φοιτητές για μια ελεύθερη Ελλάδα (Students for a Free Greece).

Ως συνεπής ακτιβιστής, ο Δραΐνας έκανε όλες εκείνες τις «δουλειές» των αντίστοιχων κινήματων: Έγραφε τα δελτία Τύπου, δούλευε το τέλεξ του ΠΑΚ στο Τορόντο και ήταν ο οργανωτικός νους της «Εβδομάδας Ελευθερίας» στην πόλη.

Με την πτώση της χούντας έρχεται στην Ελλάδα απ' το Ρότερνταμ, οδηγώντας το VW της Αγγέλας Κοκκόλα, γίνεται μέλος στην Επιτροπή Διεθνών Σχέσεων του ΠΑΣΟΚ, με επικεφαλής τον Κάρολο Παπούλια. Μέλος της επιτροπής επίσης ήταν η σύζυγος του Ανδρέα, η Μαργαρίτα. Η πρώτη κρίση του ΠΑΣΟΚ, με τις διαγραφές γνωστών του φίλων, όπως της Αγγέλας και του Χρήστου Παπαθανασίου (μετέπειτα συζύγου της Αγγέλας), του δίνει το χρόνο να επιστρέψει στο Τορόντο και να τελειώσει τη διατριβή του. Το 1982 επιστρέφει στην Ελλάδα –με τη χαρά της νίκης της «Αλλαγής»– και αναλαμβάνει την ξενόγλωσση έκδοση *30 Days* (1983-1985), περιοδικό που εξέδιδε η Άννα Ηλιοπούλου.

Το 1986, με την αίσθηση ότι το ΠΑΣΟΚ αρχίζει να χάνει τον μεταρρυθμιστικό του χαρακτήρα, ο Δραΐνας φεύγει απ' την Ελλάδα, πιστεύοντας ότι δεν έχει να δώσει κάτι άλλο στο κίνημα.

Το 2003, με την εισβολή της Αμερικής στο Ιράκ, ξύπνησαν και πάλι τα αντι-πολεμικά ανακλαστικά του, όπως τότε στο Μπέργκλεϊ. Πίστευε ότι η εξωτερική πολιτική της Αμερικής ήταν καταστροφική και συνειδητοποίησε ότι η εμπειρία του στην Ελλάδα και η ιδιαίτερη σχέση που ανέπτυξε με τον Ανδρέα αλλά και η επιστημονική του κατάρ-

τιση του επέβαλε να γράψει την ιστορία του Ανδρέα. Το ίδιο καλοκαίρι σκύβει πάνω στις πρώτες σελίδες του βιβλίου.

Διαθέτει πολλά πολύτιμα στοιχεία που τον κάνουν ιδανικό ως αφηγητή της βιογραφίας αυτής: Έχει ο ίδιος εμπειρία απ' το ΠΑΚ και το ΠΑΣΟΚ. Ως πανεπιστημιακός με πολλά χρόνια στο εξωτερικό, παραμένει άλλοτε θαυμαστής, άλλοτε ουδέτερος και ενίοτε επικριτικός. Ως Αμερικανός και Έλληνας διαθέτει την ιδανική οπτική να αναλύσει την αμερικανική εμπειρία του Ανδρέα, αλλά και την ιδιαίτερη σχέση που είχε ο Ανδρέας με το αμερικανικό προοδευτικό κατεστημένο και το πώς τον έβλεπε το πλέγμα εξουσίας της Ουάσινγκτον.

Στην προσέγγισή του ο βιογράφος εμπνεύστηκε απ' το δοκίμιο της Χάνα Άρεντ για τη Ρόζα Λούξεμπουργκ, όπου προσδιορίζει την τέλεια βιογραφία αγγλικού τύπου. Είναι «το είδος βιογραφίας όπου το άχρωμο φως του ιστορικού χρόνου συμπιέζεται και περνάει μέσα απ' το πρίσμα ενός μεγάλου χαρακτήρα, με αποτέλεσμα το τελικό χρωματικό “φάσμα” να είναι τόσο πλούσιο ώστε να ενώνει τη ζωή με τον κόσμο». Ο Ανδρέας σίγουρα πληροί τις προϋποθέσεις αυτές. Οι πρόσφατες ιστορικές εμπειρίες της χώρας μας μπορούν να αναδειχτούν μέσα απ' τη δική του πορεία. Άρα το «μοντέλο» προς μίμηση του Δραΐνα είναι «αγγλικού τύπου βιογραφία», όπως την προσδιορίζει η Άρεντ.

Για τον Δραΐνα ο Ανδρέας «υπέφερε», αν θέλετε, από μια μόνιμη υπαρξιακή κρίση, μια κρίση που συνοψίζεται στη φράση: «Να είσαι όπως θες να φαίνεσαι».

Η προτροπή σημειώνει το πάθος ορισμένων ανθρώπων για «εξωτερική» αν επιτρέπεται, των εσωτερικών τους «θέλω», χαρακτηριστικό των γνήσιων πολιτικών ανδρών. Το κλειδί για τον χαρακτήρα του Ανδρέα το ανακάλυψε ο Δραΐνας σε κείμενο που έγραψε ο Ανδρέας στα δεκαεφτά του χρόνια στ' αγγλικά με τίτλο *My Inner Self* (*Ενδομύχως*). Σε αυτό ο ίδιος ο Ανδρέας σημειώνει τη μεγάλη απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στον άνθρωπο που γνωρίζει τον εαυτό του και στη δημόσια εικόνα που προβάλλει στους άλλους.

Για τον Δραΐνα, αυτή η διάσταση ήταν το κλειδί για να μπορέσει να καταλάβει τον «δαίμονα» του Ανδρέα, τη φλόγα που έτρεφε το ασίγαστο πολιτικό του πάθος. Μας δίνει πολύτιμο υλικό για το πώς κατάφερε να εκφράσει τα όνειρα και τα κοινωνικά οράματα μεγάλου μέρους του ελληνικού πληθυσμού. Την ίδια στιγμή μας προσφέρει μια βαθύτερη και πολύτιμη ανάλυση του τι ακριβώς σημαίνει

όταν λένε ότι ο Ανδρέας «ενσάρκωσε» τις ελπίδες πολλών ανθρώπων.

Τέλος, τα κοινά της Άρεντ και του Ανδρέα Παπανδρέου εστιάζονται στον συγκεκριμένο κόσμο στον οποίο και οι δύο μεγάλωσαν. Μια μεγάλη ιστορική στιγμή επηρέασε όλους τους προοδευτικούς διανοούμενους της γενιάς του Ανδρέα, που ενηλικιώθηκαν κατά την περίοδο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Ο Ιταλός συγγραφέας Νικολό Τούτσι περιέγραψε με γλώσσα γλαφυρή τον ρόλο των αμερικανικών και αγγλικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Ευρώπη μετά την ήττα του Χίτλερ και τη νίκη της Συμμαχίας. «Η δουλειά τους», γράφει ο Τούτσι τον Μάιο του 1945, «είναι να μετατρέψουν έναν θάλαμο βασανιστηρίων σε ένα νεκροταφείο, να μετατρέψουν μια χώρα με τρόμο και ελπίδα σε μια χώρα χωρίς τρόμο και χωρίς ελπίδα».

Ο Τούτσι εννοεί την προσπάθεια των ηγετών της Αγγλίας Τσόρτσιλ και της Αμερικής Τρούμαν να μην επιτρέψουν στα αριστερά αντιστασιακά κινήματα στην Ιταλία, τη Γαλλία και την Ελλάδα να δραματίσουν οποιονδήποτε ουσιαστικό ρόλο στη μεταπολεμική εποχή. Τούτο δημιούργησε μια τεράστια πόλωση στις χώρες αυτές, και ιδιαίτερα στην Ελλάδα.

Το συναρπαστικό βιβλίο του Δραΐνα δείχνει πώς τοποθετήθηκε ο Ανδρέας στο ελληνικό τοπίο την κρίσιμη περίοδο, όταν κυριαρχούσε ο Ψυχρός Πόλεμος, με σκοπό να ανατρέψει την τάση πολιτικής αλλά και πραγματικής αδελφοκτονίας και να δώσει τέλος σε μια ιδεολογική αντιπαράθεση που δυναμίτιζε τους δημοκρατικούς θεσμούς της χώρας μας. Από πολύ νωρίς ο Ανδρέας πίστεψε στην εμβάθυνση των δημοκρατικών θεσμών. Το αν και κατά πόσο κατάφερε να φτιάξει μια «Ελλάδα Νέα», όπως έλεγε το γνωστό πια σύνθημα του ΠΑΣΟΚ τη δεκαετία του '80, είναι απ' τα ουσιαστικά ζητήματα με τα οποία καταπιάνεται ο βιογράφος στον δεύτερο τόμο, έργο που ο Σπύρος Δραΐνας έχει ήδη ξεκινήσει.

Ας αρχίσουμε όμως απ' την αρχή, όταν όλα ήταν ακόμη πιθανά, ακόμη και τα όνειρα, προπαντός τα όνειρα.

Νίκος Παπανδρέου, συγγραφέας

Πρόλογος του συγγραφέα

Αναζητώντας τον Ανδρέα Παπανδρέου

Σχεδόν δύο δεκαετίες μετά τον θάνατό του κανένα μνημείο δεν κοσμεί τον λιτό τάφο του Ανδρέα Παπανδρέου στο Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών. Αυτή η αινιγματική απουσία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του μυστηρίου το οποίο περιβάλλει τον άνθρωπο που υπήρξε, κατά μία άποψη, ο πλέον αξιόλογος και αναμφισβήτητος ο πλέον αμφιλεγόμενος Έλληνας πολιτικός της περιόδου μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι θαυμαστές του τον λάτρευαν, οι επικριτές του τον απεχθάνονταν το ίδιο παθιασμένα, αλλά ο σπουδαγμένος στο Χάρβαρντ Παπανδρέου δεν άφησε τελικά πίσω του καμία ασφαλή και ξεκάθαρη απάντηση σχετικά με το ποιος ήταν και τι πρόσβευε. Στις επόμενες σελίδες θα προσπαθήσω όχι τόσο να λύσω το αίνιγμα «Ανδρέας», όσο να οριοθετήσω τις διαστάσεις του και να κατανοήσω τη δυναμική του. Στο βιβλίο αυτό αναδεικνύονται οι ισχυρές αλληλεπιδράσεις του χαρακτήρα του και των περιστάσεων μέσα απ' τις οποίες αναδύθηκε η έντονη πολιτική δράση του Παπανδρέου.

Το ενδιαφέρον μου εστιάζεται στα πάθη και στις προσδοκίες που οδήγησαν τον Παπανδρέου, στο αποκορύφωμα του Ψυχρού Πολέμου, να μεταπηδήσει απ' τις ΗΠΑ στην ελληνική πολιτική σκηνή ως ένας γνήσιος εκφραστής της πολιτικής του «Νέου Συνόρου» του Τζων Φ. Κένεντυ. Θα επιχειρήσω να καταγράψω την περιεργή τροπή που πήραν τα πάθη και οι προσδοκίες αυτές, όταν, στον απόηχο της δολοφονίας του Κένεντυ, ο Παπανδρέου αναδείχθηκε σε βασικό πρωταγωνιστή μιας πολιτικής κρίσης στην Ελλάδα, η ολέθρια κατάληξη της οποίας ήταν το φιλοαμερικανικό στρατιωτικό πραξικόπημα της 21ης Απριλίου του 1967. Η σημασία της μοιραίας πορείας του Πα-

πανδρέου εκτείνεται πέρα απ' τον ίδιο και πέρα απ' τα σύνορα της Ελλάδας. Η ραγδαία άνοδος του και το πραξικόπημα που την ανέκοψε απότομα αντικατοπτρίζουν επίσης ένα μάλλον λησμονημένο επεισόδιο της κατάρρευσης του αμερικανικού φιλελευθερισμού κατά τη διάρκεια της θητείας του διαδόχου του Κένεντυ Λύντον Τζόνσον. Υπό το βάρος των εσωτερικών συγκρούσεων που προκάλεσε η αμερικανική επέμβαση στο Βιετνάμ, η φιλελεύθερη προεδρία του Τζόνσον βρέθηκε στο στόχαστρο ενός ανανεωμένου συντηρητισμού, ο οποίος οδήγησε τελικά, το 1968, τον Ρίτσαρντ Νίξον στην εξουσία. Το ελληνικό εγχείρημα του Παπανδρέου προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία θέασης αυτής της κρίσιμης καμπής της αμερικανικής πολιτικής ιστορίας.

Το ανά χείρας βιβλίο αφηγείται μια ιστορία που είναι συγχρόνως ελληνική αλλά και αμερικανική, μια άγνωστη ιστορία απ' τα χρονικά του Ψυχρού Πολέμου, όπως αυτός εκτυλίχθηκε στο ευρωπαϊκό μέτωπο. Από μια ευρύτερη οπτική γωνία, η πολιτική οδύσσεια του Ανδρέα Παπανδρέου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της παράδοξης τροπής που πήραν τα πράγματα για τις προοδευτικές δυνάμεις της Δύσης, οι οποίες γεννήθηκαν μέσα απ' τις στάχτες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, για να βρεθούν και πάλι εγκλωβισμένες στο δαιδαλώδες σκηνικό που δημιούργησε η αδυσώπητη αντιπαράθεση ανάμεσα στις δύο πυρηνικές υπερδυνάμεις, τις ΗΠΑ και τη Σοβιετική Ένωση.

Μετά την αποφυλάκισή του απ' την ελληνική χούντα, ο Παπανδρέου, εξόριστος πλέον, θα οργανώσει την αντίσταση κατά της δικτατορίας. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα μετά την κατάρρευση της χούντας, θα τεθεί επικεφαλής ενός λαϊκού κινήματος που αφενός διεκδικεί μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό της χώρας και αφετέρου αμφισβητεί τους δεσμούς της Ελλάδας με τη Δύση. Το 1981 οι Έλληνες ψηφοφόροι τον ανέβασαν στην εξουσία με τη σχεδόν μεσσιανική προσδοκία ότι, επιτέλους, θ' αποκτούσαν φωνή όλες εκείνες οι δυνάμεις που είχαν κατασταλεί και περιθωριοποιηθεί μετά τον Εμφύλιο. Έπειτα από δύο ταραχώδεις θητείες, ο Παπανδρέου κατέρρευσε πολιτικά εν μέσω σκανδάλων, αλλά δικαιώθηκε ξανά, όταν, λίγο πριν πεθάνει, ο ελληνικός λαός τον εξέλεξε και πάλι πρωθυπουργό. Το βιβλίο ολοκληρώνεται προτού ο Παπανδρέου αναλάβει την εξουσία. Ωστόσο γράφτηκε με την πεποίθηση ότι (για να παραφράσουμε τη Χάνα Άρεντ) τα θέματα που διακυβεύονται σε κάθε ιστορικό γε-

γονός δεν παρουσιάζονται με μεγαλύτερη σαφήνεια πουθενά αλλού όσο στην αφετηρία τους. Προκειμένου, λοιπόν, να κατανοήσουμε πλήρως τις διαστάσεις και τη δυναμική της αινιγματικής προσωπικότητας του Ανδρέα, πρέπει να επιστρέψουμε στην αφετηρία των γεγονότων.

Αθήνα
2 Απριλίου 2012

Μια θαυμαστή νιότη

Ο Ανδρέας Παπανδρέου γεννήθηκε στις 5 Φεβρουαρίου 1919. Η μητέρα του ήταν μια καλλιεργημένη αλλά συναισθηματικά ανασφαλής γυναίκα, ο πατέρας του ένας έντονα πολιτικοποιημένος δικηγόρος. Γενέτειρά του η Χίος, όπου ο πατέρας του Γεώργιος Παπανδρέου υπηρετούσε ως γενικός διοικητής Νήσων Αιγαίου Πελάγους, τα οποία είχαν περιέλθει πρόσφατα στην Ελλάδα απ' την καταρρέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία. Δηλωμένος αντιμοναρχικός, ο Γεώργιος Παπανδρέου ήταν ανερχόμενο στέλεχος της βενιζελικής παράταξης, ενώ δύο χρόνια μετά τη γέννηση του Ανδρέα θα καταδικαζόταν σε φυλάκιση τεσσάρων μηνών για ένα άρθρο που είχε δημοσιεύσει εναντίον του βασιλιά.¹ Ήταν η πρώτη απ' τις πολυάριθμες διώξεις που θα υφίστατο ο πατέρας του στη διάρκεια της μακράς και ταραχώδους πολιτικής του σταδιοδρομίας.

Η μητέρα του Ανδρέα Σοφία, ελληνοπολωνικής καταγωγής, ήταν κόρη του Ζίγκμουντ Μινέικο, ενός Πολωνού γεννημένου στη Λιθουανία. Ο Μινέικο έχαιρε εκτίμησης μεταξύ των Ελλήνων για τη στήριξή του στον εθνικό αγώνα του Βενιζέλου και πήρε την ελληνική υπηκοότητα. Ο Γεώργιος Παπανδρέου ήταν γιος ιερέα, του Ανδρέα Σταυρόπουλου, απ' το Καλέτζι της Αχαΐας. Λόγω του ότι προσφωνούσαν τον πατέρα τους «πάτερ Ανδρέα», ο Γεώργιος και ο αδελφός του άλλαξαν το επίθετό τους σε Παπανδρέου από Σταυρόπουλος το 1910.

Η πρώτη παιδική ανάμνηση του Ανδρέα είχε έντονο πολιτικό χρώμα. Στις 6 Ιουλίου του 1922, φανατικοί βασιλόφρονες αποπειράθηκαν να δολοφονήσουν τον πατέρα του στη Μυτιλήνη, όπου είχε εγκα-

τασταθεί η οικογένεια μετά την εκλογή του Γεωργίου Παπανδρέου στο Κοινοβούλιο. Ο Ανδρέας θυμάται τον πατέρα του να επιστρέφει στο σπίτι τυλιγμένος με επιδέσμους, για να πάρει τον ίδιο και τη μητέρα του Σοφία και να εγκαταλείψουν το νησί. Εντούτοις, ο Ανδρέας θα κρατηθεί σε απόσταση απ' τις πολιτικές περιπέτειες του πατέρα του εξαιτίας των εντεινόμενων προβλημάτων που αντιμετώπιζε ο γάμος των γονιών του. Την εποχή που η οικογένεια ζούσε ακόμα στη Χίο ο πατέρας του είχε συνάψει ερωτική σχέση με τη γοητευτική Αθηναία ηθοποιό Κυβέλη, η οποία είχε επισκεφθεί το νησί στο πλαίσιο μιας θεατρικής περιοδείας. Ο Γεώργιος Παπανδρέου άρχισε να απουσιάζει ολοένα και περισσότερο απ' το σπίτι.

Το 1923 η οικογένεια μετακόμισε στην Αθήνα, όπου ο Γεώργιος διορίστηκε υπουργός. Σε ηλικία περίπου πέντε ετών ο Ανδρέας ανέπτυξε μια πάθηση στους πνεύμονες που διαγνώστηκε λανθασμένα ως φυματίωση. Νοσηλεύτηκε για ένα χρόνο σ' ένα σανατόριο στο Νταβός της Ελβετίας, όπου και διατήρησε ευχάριστες αναμνήσεις από τους υπόλοιπους ασθενείς, οι οποίοι του έμαθαν γαλλικά. Οι γονείς του εξακολούθουσαν να ζουν μαζί το 1926, όταν ο πατέρας του συνελήφθη απ' τη βραχύβια δικτατορία του Παγκάλου, αλλά αποφυλακίστηκε σύντομα. Ο Ανδρέας θυμάται να επισκέπτεται τον πατέρα του στις Φυλακές Αβέρωφ. Το 1927, όταν ο Ανδρέας ήταν οκτώ ετών, η ερωμένη του πατέρα του Κυβέλη έμεινε έγκυος. Εγκαταλείποντας κάθε ελπίδα συμφιλίωσης, η μητέρα του Ανδρέα έδωσε διαζύγιο στον σύζυγό της, γεγονός που του επέτρεψε να παντρευτεί την Κυβέλη. Το 1929 το ζευγάρι μετακόμισε στο σπίτι που έχτισε ο Γεώργιος Παπανδρέου στο Κασορί, ένα κατάφυτο χωριουδάκι κοντά στην Αθήνα. Το σπίτι, το οποίο ονομάστηκε «Γαλήνη», αποτέλεσε μέρος της ελληνικής πολιτικής παράδοσης τις επόμενες δεκαετίες. Εν τω μεταξύ, ο Ανδρέας και η μητέρα του μετακόμισαν στο ιδιόκτητο σπίτι της που βρισκόταν στην οδό Γκύζη, στο μεγαλοαστικό προάστιο του Ψυχικού.

Παρά τον χωρισμό του ζευγαριού, ο Γεώργιος συνέχισε ν' ασχολείται με την ανατροφή του Ανδρέα. Τα πρώτα χρόνια στο σχολείο ο Ανδρέας ήταν απείθαρχος μαθητής. Εγκατέλειψε λόγω ανυπακοής το δημόσιο σχολείο και παρακολούθησε τα μαθήματα της Γ' και της Δ' Δημοτικού στο σπίτι. Στη συνέχεια, το φθινόπωρο του 1929, ο πατέρας του τον έγραψε στο Κολλέγιο Αθηνών, ένα φημισμένο αμερικανικό σχολείο όπου φοιτούσαν οι γόννοι της αθηναϊκής ελίτ. Όταν ο Ανδρέας έμεινε στην πέμπτη τάξη, ο πατέρας του τον κάλεσε στο

γραφείο του στο Καστρί και τον επέπληξε αυστηρά, προειδοποιώντας τον ότι, αν συνέχιζε έτσι, δε θα κατάφερε τίποτα στη ζωή του. Η επίπληξη προκάλεσε μια προσωπική κρίση με ευεργετικές όμως συνέπειες. Την επόμενη χρονιά ο Ανδρέας αναδείχθηκε πρώτος στην τάξη του στο Κολλέγιο Αθηνών.

Μετά τον επίσημο χωρισμό των γονιών του το 1929, ο Ανδρέας άρχισε να περνάει τα Σαββατοκύριακα με τον πατέρα του στο Καστρί. Εκείνη την περίοδο στο ελληνικό Κοινοβούλιο κυριαρχούσαν οι έντονες συγκρούσεις μεταξύ βασιλοφρόνων και δημοκρατικών, οι οποίες οδήγησαν τελικά, το 1936, στη φιλοβασιλική δικτατορία του Μεταξά. Ήδη απ' τα πρώτα εφηβικά του χρόνια, ο Παπανδρέου είχε αρχίσει να κάνει ατελείωτες πολιτικές συζητήσεις με τον πατέρα του. Όπως έγραψε αργότερα: «Μεγάλωσα σ' ένα σπίτι όπου κυριαρχούσε η πολιτική».² Ωστόσο, δεν ίσχυε το ίδιο και τις υπόλοιπες μέρες της εβδομάδας, που τις περνούσε στο σπίτι της μητέρας του. Αν και μανιώδης αναγνώστρια εφημερίδων, η Σοφία απέφευγε τις πολιτικές συζητήσεις επειδή της προκαλούσαν άγχος. Η έφεση του γιου της στην πολιτική αποτελούσε συχνά για εκείνη αιτία ανησυχίας.

Το φθινόπωρο του 1934, σε ηλικία δεκαπέντε ετών, ο Ανδρέας και άλλοι τέσσερις συμμαθητές του στο Κολλέγιο Αθηνών άρχισαν να εκδίδουν *Το Ξεκίνημα*, ένα ολιγοσέλιδο, πολυγραφημένο «μηνιαίο περιοδικό του σοσιαλιστικού μαθητικού συλλόγου». Στο δεύτερο τεύχος, ο Παπανδρέου δημοσίευσε ένα άρθρο γραμμένο σε υψηλούς τόνους, με τίτλο «Η οικονομική σχέση των τάξεων», το οποίο βασιζόταν στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο των Μαρξ και Ένγκελς*. Σφόδρα ενοχλημένη, η διεύθυνση του σχολείου διέκοψε την έκδοση του περιοδικού κι επέπληξε τους μαθητές. Εν τω μεταξύ, το Κολλέγιο βρέθηκε στο στόχαστρο του δεξιού Τύπου. Ο διευθυντής του σχολείου Όμηρος Ντίβις επισκέφθηκε τον Γεώργιο Παπανδρέου και του ζήτησε να βοηθήσει στην αντιμετώπιση της αρνητικής δημοσιότητας, αναλαμβάνοντας την ευθύνη για τις ενέργειες του γιου του. Ο πρεσβύτερος Παπανδρέου επέρριψε την ευθύνη στην καταπιεστική και αντιδραστική πολιτική της φιλομοναρχικής κυβέρνησης, η οποία οδηγούσε τη νεολαία της χώρας σε παρόμοιες ανώριμες και ακραίες απόψεις.³ Το περιστατικό αυτό αντανάκλα το φιλελεύθερο πνεύμα του Γεωργίου Παπανδρέου. «Γύρω στα δεκατέσσερα άρχισα να διαβάζω για τον σοσιαλισμό», θα έλεγε αργότερα ο Ανδρέας. «Η βασική μου έμπνευση ήταν ο πατέρας μου. Ήθελε να διαβάσω Μαρξ, να

μάθω για τον μαρξισμό προκειμένου να τον απορρίψω, όπως είχε κάνει εκείνος».⁴

Το ενδιαφέρον του Ανδρέα για τις ριζοσπαστικές πολιτικές ιδέες συνδυάστηκε με την έφεσή του στις θεαματικές ενέργειες. Όπως αφηγήθηκε ο ίδιος, το πρωί της 4ης Αυγούστου του 1936, τη μέρα που έγινε το πραξικόπημα του Μεταξά, πήγε στην πλατεία της γειτονιάς για να αγοράσει μια εφημερίδα. Φτάνοντας στο περίπτερο, βρήκε «ένα μικρό πλήθος συγκεντρωμένο μπροστά στην προκήρυξη που ανήγγειλε το πραξικόπημα. Ανοίγοντας δρόμο ανάμεσα στο πλήθος, έφτασα στον τοίχο, ξεκόλλησα την προκήρυξη και την έσκισα σε κομμάτια».⁵ Αυτή η αυθόρμητη πράξη ανυπακοής είχε ως αποτέλεσμα να συλληφθεί και να κρατηθεί για λίγο απ' την αστυνομία. Αργότερα, ωστόσο, η εναντίωσή του στο μεταξικό καθεστώς θα είχε πολύ σοβαρότερες συνέπειες.

Το φθινόπωρο του 1936, ο Παπανδρέου και δύο στενοί του φίλοι απ' το Κολλέγιο Αθηνών γράφτηκαν για να παρακολουθήσουν την τελευταία τάξη του Γυμνασίου στο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στο τέλος της χρονιάς, οι μαθητές συμπλήρωσαν ένα ερωτηματολόγιο, στο οποίο ο Παπανδρέου έδωσε κάποιες προφητικές απαντήσεις.⁶ Όταν του ζητήθηκε ν' αναφέρει, με σειρά προτίμησης, τρία επαγγέλματα που θα τον ενδιέφεραν ν' ακολουθήσει, απάντησε: «Πολιτικός. Κοινωνιολόγος. Καπετάνιος σε βαπόρι». Εξηγώντας τις επιλογές του, έγραψε: «Το πρώτο εκπροσωπεί τη δράση. Αυτό με τραβάει πιο πολύ. Το δεύτερο εκφράζει τα επιστημονικά μου ενδιαφέροντα. Αν και τα δύο θα ήταν αδύνατα, τότε δε θα ήθελα άλλη επιστήμη, αλλά το ταξίδι και τη θάλασσα». Στην ερώτηση «τι πράγμα θα σε έκανε πολύ ευτυχί εις την ζωή σου;» απάντησε με το θράσος της νιότης: «Η εφαρμογή του κοινωνικού συστήματος της αρεσκείας μου και η ανατροπή του σημερινού. Γενικότερα η επιτυχία και η πραγματοποίηση των πολιτικών και κοινωνικών μου αντιλήψεων».

Ένας «ελεύθερος χαρακτηρισμός», τον οποίο έγραψε ένας απ' τους καθηγητές του την ίδια χρονιά, επιβεβαιώνει τον αντιδραστικό και μαχητικό χαρακτήρα του Ανδρέα. Όπως σημείωνε ο καθηγητής του, ο Ανδρέας «υπήρξεν άριστος εις πάντα τα μαθήματα» και «ανήσυχος φύσις», ενώ «το μόνον μειονέκτημά του» αποδιδόταν στην επιρροή του πατέρα του: «Είναι πείσμων δημαγωγός, συνεπεία δε τούτου αποφασιζει ενίοτε να καταφεύγη ενσυνειδήτως εις σοφίσματα ή και εις κενήν λογοκοπίαν... εν τη υποστηρίξει των πολιτικών και πολιτεια-

κών του αντιλήψεων». Ο καθηγητής του διαπίστωνε ότι, «παρά ταύτα όμως, είναι τόση η ευγένεια της ψυχής του, ώστε ουδέποτε στενοχωρεί τον διδάσκοντα. Αγαπά τους συμμαθητάς του, ιδία τους ομόφρονas. Εν παντί και πάντοτε αναλαμβάνει την πρωτοπορείαν».

Η έφεση του Παπανδρέου στη ρητορική επιδειξιμανία είχε γίνει αντιληπτή απ' τον ίδιο. Ένα χρόνο νωρίτερα είχε γράψει ένα σύντομο δοκίμιο που δημοσιεύτηκε στη δίγλωσση φοιτητική εφημερίδα του Κολλεγίου Αθηνών. Γραμμένο στα αγγλικά, το δοκίμιο έφερε τον τίτλο «My Inner Self» («Ενδομύχως») και αποκάλυπτε πολλά για τον πρόωρα ανεπτυγμένο δεκαεφτάχρονο που ετοιμαζόταν να μπει στον κόσμο των ενηλίκων: «Όταν καμία φορά σταματώ για να σκεφτώ λίγο, αναλογίζομαι τον εαυτό μου. Και σας διαβεβαιώ, βλέπω κάτι άλλο από αυτό που εσείς βλέπετε. Δεν σας παρουσιάζω αυτό το παιδί όπως είναι σ' αλήθεια. Όχι, δεν έχω το θάρρος για κάτι τέτοιο. Προσπαθώ να σας επιδείξω έναν άνθρωπο με μεγάλες πνευματικές δυνατόμεις, έναν φιλόσοφο, έναν μεγάλο συγγραφέα, έναν κοινωνικό μεταρρυθμιστή, και κατά κάποιο τρόπο είμαι (ένα από αυτά). Έχω μερικά καλά να πω για τον εαυτό μου, αλλά γενικά όταν βρίσκομαι μόνος μαζί του, δεν είμαι παρά ένας κοινός άνθρωπος. Τρώγω, πίνω, απολαμβάνω την ανατολή του ήλιου και τέλος είμαι γεμάτος ανθρώπινα πάθη, τα οποία προσπαθώ να αποκρύψω».

Μπροστά στην αντίφαση μεταξύ του συνηθισμένου και σκόπιμα κρυμμένου εσωτερικού του εαυτού και του ευγενούς ανθρώπου που επιχειρεί να δείξει στον κόσμο, καταλήγει σε μια συναισθηματική έκρηξη, μια ρομαντική εξομολόγηση: «Αχ! Πόσο θα μ' άρεσε ένας κόσμος όπου συναντά κανείς καλούς ανθρώπους, που τα ενδόμυχα και η εξωτερική συμπεριφορά συμπίπτουν, έναν κόσμο στον οποίο ο άνθρωπος θα ήταν αρκετά ελεύθερος να ανοίξει τον εαυτό του και αρκετά καλός για να αξίζει να τον προσέχουν».⁷

Υπό το φως της μετέπειτα πορείας του, αυτή η νεανική απόπειρα του Παπανδρέου να εξερευνήσει τον εσωτερικό του εαυτό οδηγεί σ' ένα γενικότερο συμπέρασμα. Ο παρορμητικός, μη ορθολογικός τρόπος με τον οποίο υπερβαίνει την αντίθεση μεταξύ του πώς αντιλαμβάνεται ο ίδιος τον εαυτό του και πώς φαίνεται στους άλλους δείχνει το κυρίαρχο πάθος, τον κεντρικό δαίμονα στη διένεξή του με τη ζωή. Στον πυρήνα της ύπαρξής του, ο Παπανδρέου αγωνιζόταν να υπερβεί τη διάζευξη μεταξύ του «εντός» και του «εκτός», να γίνει «αρκετά ελεύθερος να ανοίξει τον εαυτό του και αρκετά καλός για

να αξίζει να τον προσέχουν». Το κινητήριο πάθος του, για να δανειστούμε μια φράση που αποδίδεται στον Σωκράτη, ήταν «να είσαι όπως θα ήθελες να φαίνεσαι».⁸

Η πραγμάτωση αυτού του πάθους δεν ήταν μια διαδικασία απλή και άμεση. Οι παρορμήσεις του βρίσκονταν σε αντιδιαστολή με την επίμονη πραγματικότητα του κόσμου μέσα στον οποίο εκδηλώνονταν, ενός κόσμου γεμάτου με πρόσωπα και καταστάσεις που γεννούσαν εμπόδια αλλά και ευκαιρίες για να εκφράσει έναν πραγματικό εαυτό. Με τρόπους που συχνά προκαλούν έκπληξη, το πάθος του Παπανδρέου κατέληξε να γίνει η κινητήρια δύναμη του πολιτικού του ριζοσπαστισμού και ταυτόχρονα η πηγή της συνάφειάς του με την πραγματικότητα, η οποία τον επικύρωνε. Προκειμένου να ικανοποιήσει το πάθος του, ο Παπανδρέου θα στρεφόταν στην εκπλήρωση στόχων που είχαν ηρωικές διαστάσεις και που θα του επέτρεπαν αφενός να επιδείξει την αυθεντικότητά του και αφετέρου να κερδίσει την εκτίμηση των άλλων.

Το φθινόπωρο του 1937, ένα χρόνο μετά το πραξικόπημα του Μεταξά, ο Παπανδρέου κατέλαβε την πρώτη θέση στις εισαγωγικές εξετάσεις για τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ανέπτυξε δράση εναντίον του καθεστώτος Μεταξά μέσα απ' το παράνομο φοιτητικό κίνημα. Η ανάμειξή του στην Αριστερά είχε αρχίσει ήδη απ' το Κολλέγιο Αθηνών και το Πειραματικό Σχολείο, όταν χρησιμοποιούσε το σπίτι της μητέρας του στο Ψυχικό ως τόπο συνάντησης ακτιβιστών μαθητών από διάφορα γυμνάσια της Αθήνας. Στη Νομική Σχολή οργάνωσε τη δική του αντιστασιακή ομάδα. Οι παράνομες φοιτητικές οργανώσεις στη Νομική δε συνιστούσαν πραγματική απειλή για τη δικτατορία, καθώς ασχολούνταν κατά κύριο λόγο με τη διανομή αντικαθεστωτικών εντύπων, ενώ σε αρκετές από αυτές είχαν παρευφρήσει οι υπηρεσίες ασφαλείας του Μεταξά. Ο Παπανδρέου άρχισε να βλέπει με συμπάθεια τις απόψεις του εξόριστου μπολσεβίκου επαναστάτη Λέοντα Τρότσκι. Ιδιαίτερη εντύπωση του προκάλεσε «η έξοχη ανάλυση» του Τρότσκι «πάνω στην αναρρίχηση του Χίτλερ στην εξουσία», για την οποία θα έγραφε αργότερα: «Θυμάμαι τις επιθέσεις του εναντίον του σταλινικού ολοκληρωτισμού, εναντίον της μονολιθικοποίησης του επαναστατικού πνεύματος της μπολσεβικικής επανάστασης, της δελεαστικής έννοιας της μόνιμης επανάστασης».⁹

Ο Παπανδρέου πουλούσε παράνομα αντίτυπα της τροτσκιστικής εφημερίδας *Προλετάριος*. Μέντοράς του ήταν ο Παντελής Πουλιό-

πουλος, ένας διανοούμενος ακτιβιστής του οποίου τα γραπτά και οι μεταφράσεις προωθούσαν τις τροτσκιστικές θέσεις στην Ελλάδα. Φυλακίστηκε απ' το μεταξικό καθεστώς το 1938 και το 1943 εκτελέστηκε απ' τις δυνάμεις κατοχής.

Τον Ιούνιο του 1939, η Ειδική Ασφάλεια του Μεταξά συνέλαβε τον Παπανδρέου στο σπίτι της μητέρας του και τον οδήγησε στο αρχηγείο της στο κέντρο της Αθήνας. Την ώρα που βρισκόταν στην αίθουσα ανακρίσεων, ένας υπομοίραρχος κι επαγγελματίας πυγμάχος, ο Δημήτρης Γιαννακός, τον χτύπησε με δύναμη στο πρόσωπο, προκαλώντας του εξάρθρημα της γνάθου.¹⁰ Ο Ανδρέας κρατήθηκε στην απομόνωση, χωρίς φαγητό, και υπέστη «ανηλεείς ξυλοδαρμούς».¹¹ Εν τω μεταξύ, οι υπηρεσίες ασφαλείας έκαναν έφοδο στο διαμέρισμα που διατηρούσε κοντά στη Νομική Σχολή και κατέσχεσαν ένα πρόχειρο τυπογραφείο, έντυπο υλικό και προσωπικά αρχεία. Δώδεκα μέλη της ομάδας του συνελήφθησαν και υποβλήθηκαν σε βασανιστήρια στο ίδιο κτίριο όπου παρέμενε κρατούμενος ο ίδιος. Έπειτα από τρεις μέρες, ο Παπανδρέου και οι σύντροφοί του αφέθηκαν ελεύθεροι χωρίς εξηγήσεις. Αργότερα υπέγραψαν δηλώσεις μετανοίας, αναλαμβάνοντας τη δέσμευση να απέχουν στο εξής από κάθε αντικαθεστωτική δράση.

Τα γεγονότα αυτά έκαμψαν το ηθικό του Παπανδρέου. Ήταν πλέον γνωστός στις αρχές, ενώ αντιμετώπιζε και την καχυποψία των μελών των άλλων αντιστασιακών φοιτητικών ομάδων, καθώς οι πράκτορες του Μεταξά συνήθιζαν να διασπείρουν φήμες προκαλώντας διχόνοια ανάμεσα στους (ούτως ή άλλως επιρρεπείς στον φατριασμό) ακτιβιστές φοιτητές. Στιγματισμένος απ' τη δήλωση μετανοίας που είχε υπογράψει, ο Παπανδρέου βασανιζόταν από έντονες αμφιβολίες για τη στάση που είχε τηρήσει. Ήταν ξεκάθαρο ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν είχε καταφέρει να «είναι» όπως θα ήθελε να «φαίνεται». Η βίαη αναμέτρησή του με τη μεταξική δικτατορία τον έκανε να αισθανθεί ότι δεν είχε ανταποκριθεί στα πρότυπα που ο ίδιος είχε θέσει για τον εαυτό του. Ήταν μια αποτυχημένη «παράσταση», την οποία δε θα επέτρεπε στον εαυτό του να επαναλάβει, όταν θα επέστρεφε στην Ελλάδα είκοσι πέντε χρόνια αργότερα. Η πολιτική του Παπανδρέου θα ήταν μια έμπρακτη απάντηση στη γροθιά που είχε δεχτεί απ' τον Γιαννακό.

Το καθεστώς Μεταξά είχε καταφέρει ένα σοβαρό πλήγμα στο πάθος του Παπανδρέου για δράση — και όλα έδειχναν ότι η δικτατορία

δε θα κατέρρευε σύντομα. Ο πατέρας του είχε εξοριστεί και πάλι, αυτή τη φορά στην Άνδρο. Εν τω μεταξύ, στον υπόλοιπο κόσμο πλήθαιναν τα δυσοίωνα γεγονότα. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ξέσπασε τον Σεπτέμβριο του 1939 με την εισβολή του Χίτλερ στην Πολωνία. Ο Παπανδρέου επέλεξε, όπως πολλοί από τους σύγχρονούς του, να πάρει τον δρόμο της ξενιτιάς, αναζητώντας πιο ελπιδοφόρες συνθήκες. Αξιοποιώντας τις γνωριμίες της, η μητέρα του κατάφερε να του εξασφαλίσει μια τρίμηνη βίζα για τις ΗΠΑ. Την άνοιξη του 1940, ο Ανδρέας επιβιβάστηκε σ' ένα υπερωκεάνιο με προορισμό τη Νέα Υόρκη και μια νέα ζωή.

Η Ελλάδα του 1960 είναι ένας τόπος ιδιόμορφος, ευμετάβλητος και απολύτως κατάλληλος για να αναδείξει μία από τις πιο αμφιλεγόμενες πολιτικές προσωπικότητες της Ευρώπης.

Ο Ανδρέας Παπανδρέου, εικονοκλάστης, αιρετικός, αντιφατικός, διαμορφώνει τις πολιτικές του αντιλήψεις εν μέσω συγκρούσεων στο ελληνικό πολιτικό περιβάλλον του 1960, το οποίο τον καθορίζει περισσότερο, ίσως, και από τις οικογενειακές καταβολές και τις σπουδές του στο Χάρβαρντ.

Ύστερα από είκοσι χρόνια στις Ηνωμένες Πολιτείες και ενώ είναι φίλα προσκείμενος στη φιλελεύθερη παράταξη, ο Παπανδρέου επιστρέφει στην Αθήνα και, απρόσμενα, υιοθετεί μια πολιτική στάση που συνδυάζει σοσιαλιστικές αντιλήψεις και εθνικιστικές τάσεις, η οποία αργότερα θα τον φέρει σε αντίθεση με τις ΗΠΑ και μοιραία θα τον καταστήσει έναν από τους βασικούς στόχους της Χούντας.

Ο Παπανδρέου λατρεύτηκε από τους οπαδούς του και μισήθηκε από τους αντιπάλους του, αλλά δεν άφησε καμιά ξεκάθαρη απάντηση για το ποιος πραγματικά ήταν και τι πίστευε, υποστήριζε και διακήρυττε ως πολιτικός ηγέτης.

Αυτή η ιδιαίτερη βιογραφία αποτελεί ένα χρονικό των αγώνων και των ιδεών, οι οποίες καθόρισαν το μέλλον του πολιτικού ανδρός και την πρωτεϊκή φυσιογνωμία του. Παράλληλα, εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο οι συγκυρίες και το ταμπεραμέντο του Παπανδρέου αλληλεπέδρασαν επηρεάζοντας αποφασιστικά τη σύγχρονη ελληνική και ευρωπαϊκή Ιστορία.

ISBN 978-618-01-0332-8

9 786180 103328

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 13658

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
ΤΑΤΟΪΟΥ 121, 144 52 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΤΗΛ.: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 19 550
www.psichogios.gr • e-mail: info@psichogios.gr

Ε Σ Ε Ι Σ Κ Ι Ε Μ Ε Ι Σ Π Α Ν Τ Α Σ ' Ε Π Α Φ Η